

bâsi halifeliğinin korunması zorunluluğu, halkın büyük çoğunluğu arasında etkisini sürdüren Bâtınlığın imâmet öğretisine karşı merkezî bir denge unsuru şeklinde ortaya çıktı. 483'te (1090) Basra Karmafler tarafından vahşice yağmalanmıştı. Aynı yıl Suriye, el-Cezîre ve İran'da İsmâîlî propagandasının merkezleri açılmış, Hasan Sabbâh, Kazvin'de Alamut Kalesi'ni ele geçirip İsmâîlî Devleti'ni kurmuştu. Nizâmülmülk ile Melikşah'ın ölümünden sonra Muktedî-Biemrillâh tevarüs ettiği haklarının tekrar farkına vardı. Melikşah'ın eşi Terken Hatun ile yaptığı sultanlık hakkındaki görüşmeler sırasında ortaya koyduğu tutum halifenin yeniden kendine güvenmeye başladığını göstermektedir. Muktedî, Terken Hatun'un Melikşah'ın tahtına çıkardığı henüz çocuk yaştaki oğlu Şehzade Mahmûd'u tam yetkili meşrû sultan olarak tanımayı reddetti ve onun rüşte ermesine kadar ordu ve vergi işlerinin Emîr Üner ile Vezir Tâcûlmülk'ün idaresi altında kalması gerektiği hususunda ısrarcı davrandı. Muktedî'nin Mahmûd'u bu şartlarla meşrû sultan olarak tanıması üzerine Selçuklular onun oğlu Ebû'l-Fazl Ca'fer'i geri verdiler; ancak çocuk ertesi yıl öldü. Sonraki yıllarda ise Selçuklu mirası etrafında vuku bulan mücadelede halifenin rakip sultanlardan en güçlü olanın meşruyetini sağlamaktan başka bir seçeneği kalmadı. Nizâmülmülk'ün memlükleri sultanlığa Melikşah'ın büyük oğlu ve Mahmûd'un (ö. 487/1094) rakibi Berkyaruk'u aday gösterdiler. Berkyaruk, Terken Hatun tarafından İsfahan'da mahpus tutuluyordu. Memlükler onu hapishaneden kıldılar ve Rey şehrine götürüp sultan ilân ettiler. Halife de onun biatını kabul ederek Bağdat'ta saltanatına meşrûluk kazandırmak zorunda kaldı. Muktedî-Biemrillâh 15 Muharrem 487 (4 Şubat 1094) tarihinde beklenmedik bir anda öldü ve cenazesi ölümü gizlendiği için üç gün sonra defnedildi.

Muktedî-Biemrillâh, son bir iki yılı hariç kendinden önceki halifelere nazaran huzur ve sükûn içinde hüküm sürmüştür. Bunda, Selçuklu Sultanı Melikşah'ın bütün mahallî hânedanları itaat altına almasının büyük rolü vardır. Muktedî döneminde Abbâsi halifeliğinin Fâtımî halifeliği karşısındaki nüfuzu artmış ve el-Cezîre, Suriye, Filistin, Hicaz ve Yemen'de hutbeler Abbâsiler adına okunmuştur. Bağdat'ta Şii'lerle Sünnîler, zaman zaman da Sünnîler arasında çıkan mezhep çatışmaları Selçuklu Sultanı Melikşah ile veziri Nizâmülmülk'ün müdahaleleriyle önlenmiştir.

Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânü lugâti't-Türk*'ünü halifeliğinin ikinci yılında Muktedî-Biemrillâh'a sunmuştu (I, 3-4). Besim Atalay'ın, *Dîvânü lugâti't-Türk Tercümesi*'nde eserin Muktedî-Biemrillâh'ın oğlu Ebû'l-Kâsım Abdullah'a takdim edildiğini söylemesi hata olup (I, 4-5; ayrıca bk. *DİA*, IX, 446); anılan künye ve isim Muktedî-Biemrillâh'a aittir.

BİBLİYOGRAFYA :

Dîvânü lugâti't-Türk, I, 3-4; *Dîvânü lugâti't-Türk Tercümesi*, I, 4-5; Gazzâlî, *Feđâ'ihu'l-Bâtıniyye* (nşr. Abdurrahman Bedevî), Kahire 1383/1964, s. 186; İbnü'l-İmrânî, *el-İnbâ' fi târihi'l-hulefâ'* (nşr. Kâsım es-Sâmerrâî), Kahire 1973, s. 201-205; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VIII, 211, 215, 240, 249, 273 vd., 284 vd., 305-318, 323; IX, 2 vd., 15, 30, 35 vd., 39, 44-47, 62 vd., 81 vd.; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân* (nşr. Ali Sevim), Ankara 1968, s. 186 vd., 219 vd., 223, 241 vd., 293; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Bühdârî, *Zübdetü'n-Nuşra*, s. 50 vd.; a.e. (Burslan), bk. İndeks; Zehabî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVIII, 318-324; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 12-13, 27, 32, 39, 46-47, 94-98, 126-127, 153, 182, 188-190, 205-208, 210; a.mlf., "Melikşah", *İA*, VII, 670, 672; G. Makdisî, *İbn 'Akil*, Dimaşk 1963, bk. İndeks; C. E. Bosworth, "The Political and Dynastic History of the Iranian World (A.D. 1000-1217)", *CHIr*, V, 99-102, 212 vd.; E. Glassen, *Der Mittlere Weg*, Wiesbaden 1981, bk. İndeks; T. Nagel, *Die Festung des Glaubens*, München 1988, bk. İndeks; Eric J. Hanne, *The Caliphate Revisited: The Abbassids of 11th and 12th Century Baghdad* (doktora tezi, 1998), The University of Michigan, s. 220 vd.; Abdülkerim Özyayın, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul 2001, bk. İndeks; a.mlf., "Melikşah", *DİA*, XXIX, 55-57; Fikret İşıltan, "Muktedî", *İA*, VIII, 573-575; Angelika Hartmann, "al-Mukṭadî", *EI²* (İng.), VII, 540-541; Mustafa S. Kaçalin, "Dîvânü lugâti't-Türk", *DİA*, IX, 446.

ANGELIKA HARTMANN

MUKTEDİR

(المقتدر)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "gücü yetmek; ölçü ile yapmak, planlamak" mânalarındaki **kâdr** (kudret) kökünün iftiâl kalıbından türemiş bir sıfat olup "gücü yettiği fiilen sabit olan" demektir (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "kâdr" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "kâdr" md.). Muktedir ismi Allah'a izâfe edildiği dört âyette "bir işi gerçekleştirmeye fiilen güç yetiren" anlamını ifade etmektedir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "kâdr" md.; bk. **KÂDİR**). Muktedir, Ebû Hüreyre'den nakledilen doksan dokuz esmâ-i hüsnânın Tirmizî rivayetinde yer almıştır ("Da'avât", 82).

mizî rivayetinde yer almıştır ("Da'avât", 82).

Naslarda Allah'a nisbet edilen kâdir, kadîr ve muktedir isimlerinden birincisi ve üçüncüsü esmâ-i hüsnâ listesinde mevcuttur. Bu üç ismin kâdirden başlamak üzere gittikçe zenginleşen bir anlam içerdiği kabul edilir. Zira aynı kökten gelen kelimelerin harfleri arttıkça mânaları da güçlenir (Zeccâc, s. 59). Buna göre muktedir, zât-ı ilâhiyyeye kudret izâfe eden kavramlar içinde muhtevası en zengin olan isimdir. Kudret kökünden türeyen kâdir ve kadîrde kudretin kullanılacağı hususlarda bir tür sınırlama söz konusu iken muktedirde böyle bir durum yoktur (Hattâbî, s. 86). Ayrıca kâdir ve kadîr güç yetirme sıfatını Allah'a izâfe ederken muktedir, gerçekleştirilenden hareketle aynı sıfatı fiilî mânada zât-ı ilâhiyyeye nisbet etmektedir (Ebû Abdullah el-Halîmî, I, 194). Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ise muktedirin diğer iki isimden daha zengin bir içeriğe sahip olduğu yolundaki kanaatin delilinden yoksun bulunduğunu belirtmekte ve "iftiâl" kalıbından gelen bu kelimenin ihtisas ifade ettiğini, yani kudretin sadece Allah'a özgü bir sıfat mahiyeti taşıdığı hususunu kanıtladığını söyler. İnsan da belli bir kudrete sahiptir, ancak onun kudretini kendinden olmayıp Allah tarafından verilmiştir (*el-Emedü'l-akşâ*, vr. 59^b-60^a). Abdülkerim el-Kuşeyrî, Allah'ın her şeye güç yetirdiğini, fakat icraata geçmeyip bağışladığını, her şeyi bildiğini, ancak acele ve kızgınlıkla muamele etmediğini belirtir (bk. bibl.).

Muktedir Allah'ın zâtî-sübûtî isim ve sıfatları içinde yer alır. Halîmî, onun eylem gerçekleştirmeye yönelik muhtevasına dikkat çekerek fiilî sıfatlar içinde de yer alabileceğini söyler (bk. bibl.). Muktedir kâdir ve kavîden başka cebbâr, azîz ve kahrâr isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "kâdr" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "kâdr" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "kâdr" md.; Tirmizî, "Da'avât", 82; Zeccâc, *Tefsîru esmâ'illâhi'l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1395/1975, s. 59; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'a'* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 86; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fi şu'abi'l-imân* (nşr. Hilmî M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 194; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhîm Besyûnî), Kahire 1968, s. 81; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-akşâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 59^b-60^a; Fahrreddin er-Râzî, *Levami'ü'l-beyyinât* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 321-322.

BEKİR TOPALOĞLU